

**СИРАШКИТЕ КАСИ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ
– ТРЪНСКАТА КАСА 1872 – 1875 Г.**

Надя МАНОЛОВА-НИКОЛОВА

Abstract: *The article aims to publish and analyze a valuable Ottoman document from 1872 to 1875. The document is kept in the State Archives of the town of Pernik. It represents an official register of loans granted by property for orphans. The register is the so-called Orphan's Fund in the town of Tran (today in Bulgaria), in the document – Iznebol . The creation of orphan's funds in between 60s and 70s of the XIX century was done by the reformers in the Danube Vilayet (Province) of the Ottoman Empire. Their set-up and importance is very poorly studied.*

Key words: *the Ottoman Empire, Orphan's Fund, Bulgaria, Bulgarian settlements*

JEL: N00, N93

Една малко изучавана тема от историята на българите и на Османската империя през XIX в. е темата за сирашките каси, касите, които правят заеми от наследството на деца, останали без родител(и). Поради изгубване на документи и опити за разграбване на капиталите от касите по време на Руско-Турската война (1877 – 1878), нямаме достатъчно документален материал. В българската историография е обърнато повече внимание на земеделските каси, защото след 1878 г. те продължават да съществуват в България и в Турция (Atanasov, 2017)¹.

В резюме малкото, което знаем за тези каси е, че се основават на традицията за взаимопомощ сред мюсюлмани и християни, както и на реформаторските тенденции в империята. Има редица примери за приемане на имуществото на сираци в църковните каси, отдаването му под наем или с

¹ Последно изследване по темата за земеделските каси е на д-р Християн Атанасов.

лихва, с което се цели от една страна да се запази наследството на непълнолетните наследници, а от друга, то да се увеличава до достигане на зрялата им възраст (Manolova-Nikolova, 2016, p. 85). Мюсюлманската традиция също е богата, но не я познавам и не мога да се спирам на нея. Макар, че няма много информация, може да се допусне, че с политиката на реформи тази традиция е използвана, за да се възприеме идеята за касите и да се улесни тяхното създаване по места.

Създаването на каси за сираци е дело на реформаторите в Дунавския вилает на Османската империя. Най-яркият техен инициатор и вдъхновител безспорно е Мидхат паша (Pletnirov, 1994; Bakardzhieva, 2009). В повечето историографски изследвания темата за сирашките каси е отбелязвана твърде бегло, доколкото е част от общата характеристика на реформаторските действия на Мидхат паша и като черта на икономическата политика и стратегия на османските управляващи през 60-те и 70-те години на XIX в. (Pletnirov, 1994, p. 134; Bakardzhieva, 2009, pp. 107-110).

Това, което е известно за сирашките каси засега е предимно от публикациите във в-к *Дунав*. През 1866 г. Общият вилаетски съвет на Дунавската област взима решение във всеки санджак и каза да бъдат открити сирашки каси. Ръководството им е поверено на двама турци, двама българи, един касиер и един писар. Съставянето на касите е поставено под надзора на давийските съвети (давию – меджлиси) и на темиязите². В касите се влагат имотите и наличните средства на починалите родители. Срещу възнаграждение се определя настойник на сираците, който се грижи за тях до навършване на пълнолетие (Bakardzhieva, 2009, p. 110). В-к *Дунав* съобщава, че сирашките каси се управляват по специален устав, но не го публикува³. Едва през 1872 г. изданието отбелязва, че са направени промени в чл. 6 и чл. 13 на устава. Промените изискват директорите на касите да се сменят на всеки две години, като повторното им избиране е забранено. Уточняват се действията в случай на женитба на непълнолетен сирак и смяна на местоживеенето му⁴. Същият вестник изнася сведения за необезпечени и лоши заеми, за нехайно

² Във вестника не се дава информация за дейността им. Вж.: *Дунав*, VII, 652, 20 февруари 1872.

³ *Дунав*, VII, 652, 20 февруари 1872.

⁴ *Дунав*, VII, 652, 20 февруари 1872.

определени поръчители и за опасност да се опропасти дейността на касите⁵.

Известно е, че преди създаването на сирашките каси се организира изграждането на общополезните каси. Те възникват по време на управлението на Мидхат паша в Нишкия санджак. Изказани са различни мнения къде е основана първата каса. Според А. Даскалов тя е създадена в Пирот, но поновите изследвания сочат, че вероятно е тази в Лесковац, а по-сетне са организирани касите в Ниш и Пирот (Daskalov, 1912, pp. 31-32; Atanasov, 2017, p. 82). По своя характер сирашките и земеделските каси са взаимоспомагателни, за това се допуска, че уставите им са с минимални различия. Тъй като уставът на сирашките каси засега остава неизвестен, аналогията трябва да се прави изключително предпазливо.

Запазените сведения за сирашките каси са много оскъдни и тъй като за тяхната история се знае твърде малко, вниманието ми беше привлечено от един документ от Пернишкия държавен архив, отнасящ се до Трънската каса за сираци. В документа, който е на османотурски език, градът е отбелязан като Изнебол. Документът е част от известния Знеполски архив, принадлежал на голямата фамилия Пееви и съдържащ ценни свидетелства за историята на Трънско и западнобългарските земи. Не е известно как е попаднал сред фамилната документация. Навярно неговата информация е преценена като важна и необходима, поради което не е унищожен.

Документът представлява тетрадка с голям формат и разграфени страници, със само частично попълнени листа⁶. В разграфените дялове са нанесени на османотурски език поредния номер, броя на документите (навсякъде един), названията на селищата и хората, дата. Записванията са на брой 106 и се отнасят до заемане на наследството на сираци. Обхващат времето от февруари 1872 г. до декември 1875 г. Няма посочена институция, нито представително нейно лице.

От текстовете се подразбира, че става дума за записи на публично сключени заеми, които се дават от имуществото на сираци от Трънската каса. Записите са направени хронологически по години, следвайки мюсюлман-

⁵ Дунав, IX, 843, 23 януари 1874.

⁶ Държавен архив – Перник, Ф. 349К, оп . 1, а. е . 206. Документът е преведен на български език от Петко Греувски.

ския календар. Отбелязани са заеманите суми, имената на починалите, на заемателите, на поръчителите, както и на селищата, от където са те. За съжаление не се отбелязва лихвата по заемите. От документа личи, че такава е поставяна, но какъв е размерът ѝ остава неизвестно.

Какво е основанието да се твърди, че става дума за документ на сирашка каса? В записва под № 22 от 2 юни 1874 г. се посочва, че поп Михаил, представител на Знеполския митрополит, заема 350 гроша от имуществото на сираците на починалия Тоше. След година и три месеца, на 12 септември 1875 г. е добавена забележка, че поп Михаил ще погаси дълга на починалия Тоше към общополезната каса⁷, като представи съответния документ. В уверение на това е поставен печат на кадията на Изнебол т.е. на Трън⁸. В случая може да се допусне, че заемателят поп Михаил не е върнал своя заем към сирашката каса и затова се задължава да погаси дълга на починалия, чиито размер остава неизвестен, към общополезната каса. Споменаването на общополезната каса, подсказва, че записванията в тетрадката се отнасят именно за заеми през този тип кредитни институции. Най-същественото в документа е че, не само този, а почти всички заеми са взети от имуществото на сираци. Сирашките каси са също вид общополезни каси. Така че, тетрадката може да се определи като регистър или дневник на заемите от каса, работеща с наследството на сираци в Трънската каза.

Трънската сирашка каса се появява в статистическия годишник на Дунавския вилает за 1868/1869 г.⁹ Вероятно е възникнала през 1867 г., но няма сигурен източник на информацията. Според същия статистически годишник директор на касата е Мито Байкуш, а нейните капитали възлизат на 35 116 гроша¹⁰. Статистическото сведение за следващата 1869/1870 г. отбелязва повишаване на касовите капитали на 35 868 гроша, като директор остава съ-

⁷ В превода си П. Груевски използва термина *взаимспомогателна каса*, но го заменя с *общополезна каса*, с оглед на съвременните проучвания по тази тематика. Другото название на тези каси е земеделски, защото обслужват с кредити най-вече земеделското население. Atanasov, 2017.

⁸ ДА – Перник, Ф. 349К, оп. 1, а. е. 206, л. 10.

⁹ Преводът на сведенията от салнаметата дължа на д-р Християн Атанасов, за което много му благодаря.

¹⁰ Tuna Vilayeti Salnamesi, 1285 senesi, 1 defa (1868/69 г.), s. 73. Цит. по Atanasov, 2017, p. 71.

щото лице¹¹. М. Байкуш е известно лице в Трън, споменавано в редица писма от архива на голямата фамилия Пееви в Знеполе. Вероятно е член на местната община¹². Освен това той е посочен в салнаметата за 1868/1869 и 1869/1870 г. като един от векилите¹³ на земеделската каса в Трън. Това обстоятелство отново подсказва за близостта между управлението и организацията на двете каси.

През 1869 г. Нишкият санджак, който включва Трънската каза, се отделя от Дунавския вилает¹⁴, поради което няма информация за следващите няколко години. Сирашката каса обаче е продължавала да натрупва добри суми. С връщането на Нишкия санджак към Дунавския вилает, отново се откриват, макар не много, данни за Трънската сирашка каса. Директор сега е Надир(?) ефенди, а към 1876 – 1877 г. капиталите са вече 202 054 гроша и 22 пари¹⁵.

Трябва да се отбележи, че през 60-те и 70-те години на XIX век в градчето Трън настъпват редица промени. Благодарение на Пеевия архив знаем, че през 1870 г. е организирана *Знеполска духовна община*¹⁶, вероятно като пряк резултат от издаването на фермана за Българската екзархия. Година по-късно започва работата на класното училище, първоначално с учител Георги Неделчев¹⁷. Местната самоорганизация очевидно има добри резултати, отразили се положително върху формите на взаимопомощ за земеделците и за сираците, въведени от държавата.

Регистърът на заемите дава много ценна информация за историята на региона. Записаните в него селища очертават границите на Трънската каза, а вероятно и на Знеполската община. Тя обхваща обширна територия, която днес е разделена между България и Сърбия. В документа са отразени също селища, които, така както са разчетени от преводача, не могат да бъдат установени къде са се намирали. Може би в съвременността тяхното наимено-

¹¹ Tuna Vilayeti Salnamesi, 1286 senesi, 2 defa (1869/70 г.), s. 80. Цит. по Atanasov, 2017, p. 71.

¹² ДА – Перник, Ф. 349К, оп. 1, а. е. 32, 44 и др.

¹³ За функциите на векилите в земеделските каси вж.: Atanasov, 2017, pp. 126-134.

¹⁴ Дунав, V, 399, 3 август 1869.

¹⁵ Tuna Vilayeti Salname, 1292 senesi, 8 defa (1875/76 г.) – s. 89; Salname Vilayet-i Tuna, 1293 senesi, 9 defa (1876/77 г.) – s. 94. Цит. по Atanasov, 2017, p. 71.

¹⁶ ДА – Перник, Ф. 349К, оп. 1, а. е. 185.

¹⁷ Пак там, оп. 1, а. е. 43, л. 3.

вание е претърпяло известно изменение, а навярно повечето са изчезнали¹⁸. Несъществуващите селища са доказателство за постепенното демографско свиване в района, повече от видимо днес, без дори да поглеждаме статистическите данни.

Запазеният документ за заемите дава възможност да се поясни отчасти как е функционирала касата с имуществото на сираците. Според устава на земеделските каси, заемите задължително се записват на турски и на български език. Практиката показва, че документацията им е само на османотурски (Atanasov, 2017, p. 137, n. 225), така както е направено и в дневника със кредитите от Трънската сирашка каса. Много чести са записите на една и съща дата. Това може би означава, че подобно на земеделските, тези каси са давали кредити в определени дни. Според устава на земеделските каси това е пазарния ден на селището, но подобен ритъм не се установява при кредитите от Трънската сирашка каса. Често записите са през два или три дни, след седмица и повече. Следователно едва ли пазарният ден е единствената възможна дата за вземане на кредит от сирашката каса¹⁹.

По устав земеделските каси отпускат заеми срещу поръчителство или залог на ценни предмети и ипотека на имоти (Daskalov, 1912, p. 51). В случая заемите са само срещу поръчителство. Техните размери са различни и са отбелязани в грошове. Най-големият заем е на стойност от 9 039 гроша и 30 пари от наследството на сираците на починалия Стоян от с. Лялинци. Значителен е заемът от 5 860 гроша, взет от сираците на починалия трънчанин Милош. Най-малкият заем е 120 гроша, от имуществото на сираците на починалия Милко Радев от с. Вrabча, даден на Неко в същото село. Според известния ни устав на общополезните каси, кредитите се дават в срок от три месеца до една година с 1% месечна или 12% годишна лихва²⁰. В девет от записите в регистъра е отбелязан срок от една година, възможно е той да е бил общоприет и да не е вписван задължително при всички сделки²¹.

Общият анализ на отпусканите средства посочва условно четири ос-

¹⁸ Прегледът на географски карти от края на XIX в. не дава никакви резултати в търсенето на тези села.

¹⁹ ДА – Перник, Ф. 349К, оп. 1, а. е. 206, л. 7-8, л. 17 и др.

²⁰ Дунав, I, 7, 14 април 1865. Daskalov, 1912, pp. 33-40.

²¹ ДА – Перник, Ф. 349К, оп. 1, а. е. 206, л. 17.

новни групи заеми: дребни до 500 гроша, малки до 1000 гроша, средни до 3000 гроша и големи над 3000 гроша. Броят на дребните заеми до 500 гроша е 26, на малките до 1000 гроша е 28, на средните до 3000 гроша е 45, а на големите над 3000 е 7. Фактически дребните и малките заеми почти се изравняват в процентно отношение със средните и големите кредити. При дребните кредити преобладават сумите около 400 гроша (11 бр.); при малките преобладават сумите около 600 гроша (14 бр.); при средните преобладават сумите между 1000 до 2000 гроша (33 бр.); при големите преобладават сумите от около 4000 гроша (3 бр.) Така, струва ми се, е възможно да се очертае периметърът на най-желаните суми за кредит от около 400 до около 2000 гроша, с превес на тези между 1000 и 2000 гроша (общо 33 бр.).

Заемателите са обикновено от същото селище на починалия. Вероятно са хора, които са се познавали или са имали съвместна стопанска или друга дейност. Към малкото особени примери, могат да се посочат тези, при които от имуществото на починалите вземат заем много близките им хора. От имуществото на починалия Стоян от Бусинци се дават в заем 125 гроша на баща му Ганчо²². Заем получава Алексо, брататът на починалия Станко от Ябуковик. Работникът на починалия Алексо – Илия взема заем от наследството му в размер на 1038 гроша. Заеми се дават на съпругите на починалите Ранчо и Павел, съответно от селата Искровци и Забел²³. Във всички тези записи сираци не са посочени. Възможно е починалите да са били съвсем млади и да не са имали деца, поради което най-близките им получават кредитите.

В малко случаи заеми се дават на хора, извън селището на починалия. Така например от имуществото на сираците на бея на село Крушово (дн. Круша) е даден само един заем на човек от селото, а останалите четири заеми са на хора от Трън²⁴. Такива, да ги наречем външни заематели, са най-често жителите на Трън и на близкото село Баринци, днес квартал на града, на с. Насалевци и с. Клисура. По мои общи наблюдения върху историята на Знеполе през Възраждането, това са в стопанско отношение много активни

²² Пак там, л. 8.

²³ Пак там, л. 9 – 10.

²⁴ Пак там, л. 13.

селища. Има едно изключение, даден е заем от имуществото на починал от с. Преслоп (дн. Преслап) на Наум в Кюприя (дн. Чуприя, Поморавието, Сърбия), град, който е извън Трънската каза.

Най-интересните данни се отнасят до кредитите дадени на жени. От общо сто и шест вписани сделки, двадесет и пет (т.е. 23,6%) са за жени. Само две са вдовиците, останалите нямат видимо никаква връзка с починалите. Дребните заеми до 500 гроша са два – от 301 и 438 гроша; малките до 1000 гроша са седем, като четири от тях са над 900 гроша; средните до 3000 гроша са тринадесет, единадесет от тях са до 2000 гроша; големите заеми над 3000 гроша са три, от общо седем в целия регистър! Така че, периметърът, предпочитан от жените се движи между 900 до 2000 гроша. Парадоксално е, но най-големият заем в дневника е даден именно на жена. Това е Велика, дъщеря на Петко от с. Лялинци с кредит от 9039 гроша и 30 пари²⁵. Следва го по големина заемът на Гена, дъщеря на Теко от с. Вишан – 4236 гроша и 30 пари. Показателен е също случаят със Стана, дъщеря на Ангел от Туряковци (дн. Турюковци). Тя взема четири кредита от имущества на починали хора от същото село на обща стойност 4 076 гроша и 27 пари. Това като цяло са кредити сред високите суми, отбелязвани в регистъра²⁶.

Сведения за кредитиране на жени от земеделските каси няма (Atanasov, 2017, pp. 141-179). Очевидно в практиката на сирашките каси това е било допустимо. За какво са служили тези суми е трудно да се каже, документът не съдържа такава информация. И все пак. Заемите за жени в Трънската каза могат да се обяснят най – общо с тяхната роля на водещи личности в местните семейства. В Трънско широко разпространена е практиката мъжете да печелат на гурбет в строителството или с други занаяти. Те дълго отсъстват от дома, работейки в Сърбия, Румъния или в големите градове на Османската империя. Редица техни задължения в семейното стопанство се поемат от жените, което може да обясни до известна степен кредитирането им през Трънската сирашка каса.

Най-чести са еднократните заеми давани от наследството на сираци, както бе споменато, вероятно за една година. Съществуват и други, любо-

²⁵ ДА – Перник, Ф. 349К, оп. 1, а. е. 206, л. 13.

²⁶ Пак там, л. 16, л. 18.

питни случаи, които заслужават повече внимание и анализ. От наследството на Тричко, син на Димо от с. Кална за периода 1872 – 1875 г. се раздават общо шест заема. Първият и най-малкият заем от 250 гроша е даден на съседянин на Тричко, когато, през февруари 1872 г., той вероятно е починал. В следващите години заемите са за хора извън селото, при това раздадените суми постепенно се увеличават. През 1873 г. даденият заем от неговото наследство е 425 гроша, а през март 1874 г. са дадени два заема на обща стойност 940 гроша. През март и май на 1875 г. от същото имущество са предоставени отново два заема с обща сума 1706 гроша и 30 пари. Подобен е примерът с имуществото на починалия бей на Крушово, от което за няколко години са раздадени шест заема на обща стойност 2 709 гроша и 10 пари.

Елементарно изчисление с годишна лихва от 12% върху заемите показва, че увеличаването на раздадените кредити не се дължи само на лихвата. Вероятно, постепенно части от имуществото на починалия Тричко и на бейа на с. Крушово са били превръщани в пари, които се раздават с цел да се увеличи като цяло наследството на сираците. Същевременно парите се използват рационално за нуждите на други активни стопани, така се осъществява принципът на взаимопомощта.

Имайки предвид размерите на кредитите, може да се каже, че заемателите са в широка социална гама, включваща най-близките роднини на починалите и съгражданите им, някои от тях свързани по различни пътища с тях. Според забележките направени през в-к *Дунав*, заемателите трябва да бъдат с добри икономически възможности. Ако приемем, че следосвобожденските закони до известна степен отразяват управлението на касите преди 1878 г., то ще цитирам „(...) сиротските фондове и влогове служат за заеми преимуществено на търговци и промишленици, и на люде от други съсловия“ (Daskalov, 1912, pp. 207-208)²⁷. Възможно е освен за нуждите на семействата, част от кредитите да са именно за такива предприемачи, работещи с неголеми суми до 10 000 гроша.

Важен фактор при сключването на заемите са поръчителите. Те присъстват задължително в описаните случаи, отбелязани са един или двама та-

²⁷ Ангел Даскалов използва Закона за земеделските каси от 1888 г. и измененията му от 1889 г.

кива. Очевидно броят им е в тези рамки, без да е точно определен. Според чл. 11 от устава на земеделските каси, поръчителите трябва да притежават недвижими имоти в седалището на касата или в селото, и да са в състояние да платят заема (Daskalov, 1912, p. 84). В разглеждания регистър на заемите от имуществото на сираците проличава практиката поръчителите да са от същото селище, в което се прави заема. Най-често поръчители са мухтарите на селата. Уставът на земеделските каси първоначално задължава мухтарите да присъстват при сключване на сделката. По-късно това изискване е заменено със свидетелство, издавано от тях, което съдържа количеството на заема и удостоверява почтеността на поръчителите (Atanasov, 2017, p. 111). Не знаем как уставът на сирашките каси урежда това, но може би поръчителството им се вмениява като служебно задължение. Така чрез дневника на заемите от имуществото на сираците узнаваме имената на селските кметове в Трънската каза за времето от 1872 до 1875 г. При това от записите става ясно, че за една година кметовете се сменят. Същевременно не само те са поръчители. Поръчителството се поема също от свещеник, учител, чорбаджия, баща на починал и др. Сред тях срещаме името на известния местен даскал Тонча ефенди. Той е поръчител в сделките на сирашката каса и е векил в земеделската каса в Трън за 1875/1876 г.²⁸ (Manolova-Nikolova & Jeleva, 1999, pp. 151-152, 173, 175; Atanasov, 2017, p. 213) В повечето случаи заниманията на поръчителите не са записани. За това може да се предположи обобщено, че става дума за хора, които са повече или по-малко свързани с официалната власт, запознати са със смисъла, целите и задачите на сирашките каси. Навярно са познавали починалите или заемателите, което е непосредствената причина да стават гарантите по сделките.

Преобладаващото число на заемите са от и за българи, но не липсват и сделки с мюсюлмани. През 1874 г. от наследството на сираците на починалия Крушовски бей, без да е споменато името му, е даден заем на Мехмед Чауш, с поръчител секретар-писаря по крепостните актове Баязид ефенди. Също така от наследството на сираците на починалия Шериф е даден заем на Молла Лятиф, с поръчителството на Молла Мехмед. Същевременно обаче от имущество на Крушовския бей през 1874 г. и следващата 1875 г. са

²⁸ ДА – Перник, Ф. 349К, оп. 1, а. е. 206, л. 16.

раздадени суми за още пет заема на християни българи. Четири от тях са за жители на Трън и един за жител на същото село Крушово²⁹. Единствен е случаят със заема на Григорие от с. Парамун, който е с поръчителството на неизвестния, но явно човек с тежест, Ахмед ефенди – Дебърлията³⁰. Като цяло рядкото споменаване на мюсюлмани в регистъра отговаря на общата демографска картина в Трънската каза, част от Пиротския санджак, където преобладава българското, селско християнско неселение.

Не може да се определи имотното състояние на поръчителите от Трънската каза. Но като се има предвид изискванията, те са състоятелни хора. Гарантират кредити, за чиито размери могат да отговарят и евентуално да погасят. Картината на заемите от касите е твърде пъстра за различните райони. За това опитите за сравнения не трябва да бъдат подвеждащи. Още повече, че има разлики в цените на имотите, стоките, селскостопанския инвентар, товарните животни и др., които могат да се закупят с кредитите. Според проучването на Християн Атанасов най-големият заем от земеделската каса в с. Пири Факъх, Добричко от 1871 г. е 6 850 гроша, а за 1872 г. е 7 850 гроша. Тези суми са използвани за развитие на селското стопанство (Atanasov, 2017, pp. 158-159). Вероятно кредитите от земеделската каса в Трън са използвани за същото. Но в какво са влагани кредитите от сирашките каси е много трудно да се каже. Големината на заемите подсказва, че те не са само в подкрепа на семейните бюджети. Преобладават средно големите кредити и това дава основание да се твърди, че селата в Трънската каза са въввлечени активно в стоково-пазарните дела на времето. Наличният финансов ресурс, няма съмнение, е бил немалък, защото е подхранван ежегодно с доходите от гурбетчийството и строителния занаят³¹.

Съдбата на сирашката каса в Трън вероятно е като на всички останали. Закрити са с разпореждане на руския императорски комисар княз Дондуков-Корсаков от 20 май 1879 г. с окръжно № 2214–2218. Средствата им се управляват от министерството на правосъдието, а от 1886 г. – от това на финансиите. Постепенно техните капитали се вливат в Българска земеделска

²⁹ ДА – Перник, Ф. 349К, оп. 1, а. е. 206, л. 12-13, 18-19.

³⁰ Пак там, л. 17.

³¹ В сравнение с Трънските села, доста по-бедни са близките села от горното течение на р. Струма в района на Перник. Вж Manolova-Nikolova & Jeleva, 2014, pp. 70-97.

банка (Daskalov, 1912, p. 189).

Изучаването на сирашките каси, тяхното създаване, ръководство, роля и значение за населението в Дунавския вилает е само в своето начало. Безспорно това е проблем тясно свързан с изучаването и оценката на реформите в султанската държава. Много въпроси остават открити. Публикуването на османотурския регистър на заемите от наследството на сираците в Трънската каза дава възможност да се очертаят някои от особеностите в управлението и кредитирането чрез тези каси, както и да се извлекат нови сведения за историята на този край.

Същевременно обаче проличава възможността през историята на сирашките каси да се поставят и анализират поне още два въпроса. Първият е доколко с действията за създаване и разширяване дейността на касите се поставя началото на държавна политика в полза на децата – сираци? Това е част от проблематика на неразработената история на детството през XIX в. на Балканите и по нашите земи, и е безспорно перспективно, изследователско поле.

Вторият въпрос е свързан с наблюдението, че чрез касите (сирашки и земеделски) се разширяват връзките между членовете на местните, в случая на селските общества. Дали чрез тези връзки, получаващи официалната санкция на касите, не се усилва социалния капитал на общностите? (Bourdieu, 2003, p. 69). Функционирането им има за цел да се решават не само стопански, но и социални проблеми. Чрез бъдещи изследвания би могло да се провери доколко чрез касите се постига по-голяма стабилност и вътрешна кохерентност на селските общества. Дали в резултат се подпомага тяхната модернизация? Чрез тази оптика, по мое дълбоко убеждение, ще може да се ревизира популярното схващане, че през последните десетилетия на XIX в. българското село е все още само традиционно и патриархално.

REFERENCES:

- Atanasov, Hr 2017, *Development of the agricultural credit in the Danube Vilayet. The "common good" funds during the 60s and the 70s of the 19th century*, Faber, Sofia.
- Bakardzhieva, T 2009, *A step ahead of the time. The statesmen reformer Midhat Pasha (1832-1884)*, Avangard print, Ruse. (in Bulgarian)

- Bourdieu, P 2003, 'The Social capital (preliminary notes)', *Sotsiologicheski problemi*, vol. 35, no. 1-2, pp. 69-71. (in Bulgarian)
- Daskalov, A 1912, *The Agricultural Credit in Bulgaria from 1864 up to 1913*, P. 1, P. Glushkov, Sofia. (in Bulgarian)
- Manolova-Nikolova, N & Jeleva, P 1999, *Chronicle notes form Mid-Western Bulgaria*, Lik, Sofia. (in Bulgarian)
- Manolova-Nikolova, N & Jeleva, P 2014, *Historical researches on Mid-Western Bulgaria 15th – 19th cc.*, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofia. (in Bulgarian)
- Manolova-Nikolova, N 2016, *The Bulgarians, Church Construction and Religious Literature (30s – 40s of the 19th century)*, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Sofia. (in Bulgarian)
- Pletnirov, G 1994, *Midhat Pasha and the Government of the Danube Vilayet*, Vital, Veliko Tarnovo. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Nadia Manolova-Nikolova – Professor, PhD
Sofia University "St. Kliment Ohridski",
Faculty of History
15 Tzar Osvoboditel Blvd. 1504 Sofia
Tel.: (+359) 888 723604
E-mail: manolova@uni-sofia.bg